

להתוודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא קמא דף ט

תשלומי נזקין ממיטב כסף וסובין

בבא קמא דף ט'. רב הונא אמר, או כסף, או מיטב. איתבינה רב נחמן לרב הונא, ישיב לרבות שוה כסף אפילו סובין. הכא במאי עסקינן ברלית ליה. אי דלית ליה פשיטא, מהו דתימא אמרינן ליה זיל טרח זבין ואיתי ליה כסף, קא משמע לן.

- א -

תשלומי סובין אם נחשב תשלומין ממיטב

לקרקעותיו, ואפילו אם יש לו כסף יכול לשלם סובין. ואם אין לו אפילו סובין, אז יורדין לגבות קרקע מן העידית. וכן כתב בשו"ע שם.

ונאמרו שני דרכים בהלכה זו, בב"י שם כתב דמקור דברי הטור הוא מדברי הרא"ש (שם) שכתב לגבי בעל חוב שאם המלוה רוצה במטלטלין יותר מבקרקע, גובין ממנו מטלטלין, דכיון שהלוה לו מעות גובין ממטלטלין שזה קרוב יותר למעות מקרקע. וסובר הטור שהוא הדין בנזקין גובין תחילה ממטלטלין, ואע"ג שהיה מקום לחלק בין נזקין ובין בעל חוב, סובר הטור שאין לחלק ביניהם. והיינו, שזה לטובת הניזק שבידו לתבוע שישלם לו במטלטלין ולא בקרקעות.

אכן בסמ"ע שם סק"א חולק על דברי הב"י, והוא מפרש דמה שכתבו הטור והשו"ע דגובין מן המטלטלין תחילה, זהו לטובת המזיק שאין גובין מקרקעותיו כל עוד שאפשר לגבות ממטלטלין אפילו מסובין, ואפילו כשאין המזיק לפנינו וגובין מנכסיו שלא בפניו, תולין דמסתמא ניחא למזיק לשלם במטלטלין יותר מבקרקעות, כי המזיק רוצה שישאר אצלו הקרקע שהוא בר קיימא, ואפילו אם הניזק צועק שישלם לו מקרקעות, כמשמעות הקרא ד'מיטב שדהו', אין ב"ד שומעין לו. אבל אם המזיק רוצה לשלם לו בקרקעות והניזק רוצה דוקא במטלטלין, יד המזיק על העליונה, ויכול לשלם לו מקרקע ולא ממטלטלין.

אמנם בש"ך סק"ב חולק על דברי הסמ"ע, והעלה דהעיקר הוא כהבנת הב"י בדברי הטור דאם יש למזיק קרקע ומטלטלים, כופין אותו ליתן מטלטלים, אפילו כשהוא רוצה לשלם ממיטב שדהו. וכתב שזהו גם הכוונה בדברי הרמב"ם שם ובדברי השו"ע שהעתיק לשון הרמב"ם.

וכתב דנהי דלדעת ר"ת (הני"ל) אין סדר קדימה בשאר מטלטלים כלפי קרקע, שהרי הוא סובר כרב הונא דסובין ושאר מטלטלין אינו נחשב למיטב, ולכן לדעתו צריך ליתן לו או כסף או קרקע, ששניהם בכלל מיטב, ורק אם אין לו משניהם, נותן לו שאר מטלטלין, כי לרב הונא שמפרש 'או כסף או מיטב' הרשות בידו ליתן לו איזו שירצה, או כסף או קרקע במיטב שדהו. אבל לדעת הרמב"ם שפוסק כרב פפא ור"ה ברדר"י דגם סובין בכלל מיטב, יש סדר קדימה ליתן מטלטלין ולא קרקע, וגם כשהמזיק רוצה ליתן קרקע, כופין אותו לשלם במטלטלין ואפילו סובין.

אכן בביאור הגר"א שם מכריע בזה, והוא מדייק דיש בזה הבדל בין לשון הרמב"ם ובין לשון הטור, כי הרמב"ם שם כתב ד'כשבית דין נזקקין לגבות לניזק מנכסי המזיק, גובין מן המטלטלין תחלה', ומשמע שזה לטובת הניזק שגובין לו מן המטלטלין תחלה.

פלוגתת אמוראים בסדר תשלומין / פלוגתת הפוסקים / סדר קדימה בגביית מטלטלין לפני גביית קרקע / אם זה לטובת המזיק או לטובת הניזק

- ר"ף, ר"ת, שו"ע, רא"ש, ב"י, רמב"ם, סמ"ע, ש"ך, ביאור הגר"א -

א. כפי האמור ברש"י (ד"ה רב) ובתוס' (ד"ה רב) כוונתו של רב הונא הוא ליישב מה שהקשה אביי לעיל דף ז'. בסתירת הכתובים, דכתיב 'מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם' ומשמע מיטב אין מידי אחרינא לא, ואילו מקרא ד'ישיב' למדין לרבות שוה כסף, ואפילו סובין. ועל זה מתרץ רב הונא דתחילת דינו הוא לשלם לו מ'מיטב', ונכלל בזה או כסף או קרקע ממיטב שדהו, ואם אין לו לא כסף ולא שדהו, אז יכול לשלם לו גם סובין, ואין אומרים שיימכור הסובין כדי שיוכל לשלם לו בכסף.

והנה לעיל שם: תירצו רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע סתירת הכתובים, ואמרו דבמטלטלין כל מילי מיטב הוא, כי אם אינו נמכר במקום זה נמכר במקום אחר, כיון שהוא דבר המטלטל, ודוקא אם התשלומין הם בקרקע אמרה תורה שיתן לו ממיטב שדהו. ונמצא דאין שום סתירה ממה שאמרה תורה 'מיטב שדהו' למה שלמדו 'ישיב' לרבות סובין, כי סובין גם כן נחשב למיטב.

וכתבו בתוס' (ד"ה רב) בשם רב אלפס דיש בזה פלוגתא בין רב הונא ובין רב פפא ורב הונא ברי' דרב יהושע, דלרב פפא ולר"ה ברדר"י דסובין נחשב כמיטב, נמצא דרשאי לכתחילה לשלם לו בסובין, שהרי גם זה נחשב מיטב, ואפילו אם יש לו כסף או קרקע. אבל לרב הונא, אם יש לו כסף או קרקע אינו רשאי לשלם לו בסובין, כי כסף או קרקע בכלל מיטב, וסובין אינו בכלל מיטב, ודוקא אם אין לו כסף או קרקע גילתה תורה שאינו מחוייב למכור סובין כדי שיהא לו כסף, ויכול לשלם לו סובין.

ולהלכה, בתוס' שם כתבו דרב אלפס פוסק כרב פפא ור"ה ברדר"י ורשאי לשלם לו לכתחילה בסובין, כי הם בתראי. אמנם כתבו דר"ת סובר דיש ג' דינים בתשלומי נזקין, או כסף, או מיטב, ואם אין לו, משלם לו בסובין. והרא"ש סי' ה' מכריע דדעת הרי"ף עיקר, והוא מוכיח מדברי הגמ' להלן דף י': שיכול לשלם לו סובין אפילו לכתחילה.

וכן כתבו בטור ובשו"ע חו"מ סי' תי"ט סעיף א' כדעת הרי"ף דאפילו אם יש לו כסף, יכול לשלם לו בסובין, כי כל מטלטלין נחשבין למיטב.

ולא עוד, אלא דהרמב"ם בפרק ח' מהלכות נזקי ממון הלכה י' כתב דגובין מן המטלטלין תחילה, וכל זמן שימצאו אצלו מטלטלין אפילו סובין, אין גובין ממנו קרקע. וכן כתב בטור שם דאם יש למזיק מטלטלין אין יורדין

אכן במנחת שלמה (שיעורים סי' ה' אות ד') מבאר דעת הרמ"ה, וכתב דכיון שאמרה תורה בפירוש 'כסף ישיב לבעליו' נשמע מזה דעיקר תשלומין הוא בכסף ממש, ונהי דלמדין ד'ישיב' דאפילו סובין, מכל מקום לכן אמרה תורה בפירוש "כסף" ישיב, ללמד דכסף עצמו עדיף מסובין, אלא שנתרבה דאם אין לו כסף, יתן סובין. ויש סברא בזה, כי מאחר שתשלומי נזיקין היינו להשלים לניזק מה שנחסר לו, כשמשלם לו במעות, הרי זה קרוב יותר להשלמת חסרונו מבתשלומין בסובין, כי מעות כולל כל דבר, שהרי כל דבר נקנה במעות. אמור מעתה, דכסף עדיף מסובין וגם עדיף ממיטב שדהו, שהרי לרב פפא ולר"ה ברד"ר נחשב סובין כמו מיטב שדהו, ועם כל זה יש סדר עדיפות לשלם בכסף ממש ולא בסובין, אם כן הוא הדין דיש עדיפות בכסף יותר מבקרקע במיטב.

ועד כאן לא נחלקו רב פפא ור"ה ברד"ר נגד רב הונא אלא בסדר עדיפות בקרקע וסובין, דלרב פפא ורב הונא ברד"ר גם סובין בכלל מיטב, ולכן אין הבדל בין קרקע ובין סובין, ויכול לשלם לו סובין כמו קרקע. ולרב הונא אין סובין בכלל מיטב, ולכן אינו משלם סובין אלא כשאין לו קרקע שהוא מיטב. אמנם לגבי עדיפות של כסף אין פלוגתא בין רב הונא ובין רב פפא ורב הונא ברד"ר, וגם הם סוברים דיש סדר עדיפות בתשלום 'כסף' לפני קרקע ולפני סובין.

- ב -

תשלומי בעל חוב דוקא במעות

לזה, שהרי בתוס' בכתובות דף צ"ב. (ד"ה א') כתבו דבמקום שיהא הפסד ללוה במה שמשלם לו בכסף ולא בקרקע, רשאי הלוה לשלם לו בקרקע, ואם נאמר שמן התורה מחוייב לשלם לו במעות ולא בקרקע, אין מקום לחלק ולומר דבמקום שיש לו הפסד מזה רשאי לשלם לו בקרקע. [וראה 'להתוודע' כתובות דף צ"ב].

אמנם בנתיבות המשפט סי' ק"ז סק"ד כתב דדין זה דכיון שהלוהו מעות צריך לשלם לו מעות, הוא מן התורה.

אמנם כתב דדוקא הלוה עצמו מחוייב לשלם לו מעות, אבל אם מת הלוה וגובין החוב מן היתומים, אינן חייבין לשלם דוקא במעות, כי הם לא לוו ממנו מעות, אלא שנשאר עליהם שעבוד מאביהם, ולגבי פרעון השעבוד אין הבדל אם משלמין במעות או שמשלמין בקרקע.

אכן הטור כתב ד'אם יש למזיק מטלטלין אין יורדין לנכסיו למכור קרקעותיו ומשמע דכוונתו הוא שלטובת המזיק אין גובין מקרקעותיו אלא מטלטלין, ונמצא שזה תלוי ברצון המזיק, ואם הוא רוצה יכול לשלם בקרקע, ולא במטלטלין. וראה השלמות והוספות א]

יש למזיק מעות אם יכול לדחותו לסובין / פלוגתת האמוראים הוא רק בסדר עדיפות בקרקע וסובין ולא לגבי תשלומי כסף

- נימוק"י בשם הרמ"ה, מנחת שלמה -

ב. בנימוקי יוסף (דף ב'. מדפי הרי"ף) אחרי שכתב דכל המפרשים פסקו להלכה כרב פפא ורב הונא ברד"ר דכל המטלטלין ואפילו סובין הם בכלל מיטב, כתב בשם הרמ"ה דמה שיכול ליתן לו סובין אמור דוקא כשאין למזיק זוזי, אבל אם יש למזיק זוזי, אינו יכול לדחותו בסובין אלא משלם לו בזוזי.

ובחידושי אנשי שם (על הרי"ף) שם תמה מאוד בדברי הנמוקי יוסף בשם הרמ"ה, שהרי לרב פפא ולרב הונא ברד"ר כל מטלטלין הם בכלל מיטב, ואם כן מדוע אם יש למזיק זוזי אינו יכול לדחותו בסובין. [ובטור ובשו"ע שם מבואר דלא כהרמ"ה, שהרי כתבו דיכול לשלם לו בסובין אפילו אם יש לו כסף]. ב]

בעל חוב כיון שהלוהו מעות צריך לשלם במעות / אם זה מן התורה או מדרבנן / יתומים שמשלמין חוב אביהן יכולין לשלם בקרקע

- תוס', קצות החושן, נתיבות המשפט -

ג. בתוס' (ד"ה רב) כתבו דבעל חוב אם יש לו מעות צריך לשלם דוקא במעות, כדאי' בכתובות דף פ"ו דכיון שהלוהו לו מעות צריך לשלם לו מעות, אלא שאם אין לו מעות אין המלוה יכול להטריחו למכור חפצים ולהביא מעות.

ותשלומי פועל צריך להיות דוקא במעות, ואם אין לבעל הבית מעות, יכול הפועל להכריחו למכור מחפציו ולהביא לו מעות, כדאי' בב"מ דף ק"ח.

והנה במה שהלוה צריך לשלם דוקא במעות ולא בשאר מטלטלין, בקצות החושן סי' ק"א סק"ה כתב דזה רק תקנה דרבנן, ואינו מן התורה. וראה

השלמות והוספות

- ש"ך, מנחת שלמה -

ב] בש"ך סי' תי"ט סק"ג מביא תמיהה זו על הרמ"ה, וכתב דהרמ"ה סובר דשאני כסף מזוזי. ולכן אע"ג דאין עדיפות ב'כסף' יותר מסובין, מכל מקום יש עדיפות ב'מעות' יותר מסובין, וזה דלא כדעת השו"ע שם שסובר דכסף היינו זוזי, שלכן הוא סובר דאפילו יש לו מעות יכול לסלקו בסובין, כי כסף היינו מעות. והש"ך מוכיח דהעיקר כדעת השו"ע דכסף היינו מעות, כמו שנאמר 'אם כסף תלוה את עמי', ולכן אפילו כשיש לו מעות יכול לסלקו בסובין.

ובמנחת שלמה (שיעורים סי' ה' אות ג') מפרש דברי הש"ך וכתב שהוא סובר דלדעת הרמ"ה יש הבדל בין 'כסף' ובין 'מעות', והיינו שהוא סובר דכסף האמור בתורה אין הכוונה למעות, אלא לחתיכת מתכת של כסף, וכמו שכתב באבני מילואים סי' כ"ז סק"א לגבי קידושי כסף, דכסף האמור בתורה היינו חתיכת מתכת של כסף, (ראה 'להתוודע' קידושין דף ב'), ופלוגתת רב הונא ורב פפא ור"ה ברד"ר הוא דוקא לגבי כסף האמור בתורה, דהיינו חתיכת כסף, אם הוא קודם לסובין או לא, אבל לגבי מעות לדברי הכל יש סדר קדימה במעות לפני סובין. ודבר זה מן הסברא, כי זהו עיקר תשלומין לשלם במעות, כי בזה הוא משלים יותר חסרונו שניזק על ידו. [אמנם במנחת שלמה שם מקשה כמה קושיות על זה].

א] וכתב בביאור הגר"א שם דמה שסובר הרמב"ם שלטובת הניזק סדר הגביה הוא ממשלמין לפני קרקעות, זה מפני שהוא מדמהו לבעל חוב שלטובת המלוה צריך לשלם במעות, ורק אם אין לו גובין מקרקע, והכי נמי בנוזקין גובין תחילה ממשלמין, ואם אין לו גובה קרקע.

אמנם הוא חולק על דעת הרמב"ם, וכתב דאין לדמותו לבעל חוב, כי בבעל חוב דינו לשלם דוקא במעות ממש ולא בשאר מטלטלין, ולכן אם אין לו מעות גובין תחילה ממשלמין, כי מטלטלין קרוב יותר למעות מקרקע, אבל בנוזקין לפי מה דקי"ל כרב פפא ור"ה ברד"ר הרי יכול לשלם לכתחילה בשאר מטלטלין ולא בכסף, ואם כן מהיכי תיתי שאין בידו לשלם לו בקרקע.

ועוד, שהרי יש ללמוד זה מכח קל וחומר, כי מה רב הונא שמחמיר יותר מרב פפא ור"ה ברד"ר והוא סובר שאם יש לו כסף צריך לשלם דוקא בכסף ולא בסובין, עם כל זה סובר שיכול לשלם לו בקרקע אפילו אם יש לו כסף, כל שכן דלרב פפא ור"ה ברד"ר שיכול לשלם לו בקרקע ולא במטלטלין.

כסף האמור בתורה בתשלומי נזקין אם הכוונה למעות או לחתיכת מתכת של כסף